

Lodewijk de Groot

Nederlands, maar nu eens met de computer *Een studiemiddag*

De computer heeft zijn intrede gedaan in de school. Nu moeten docenten nog over de brug komen om hem ook daadwerkelijk in te zetten. Natuurlijk zijn er docenten die weten waar hij een meerwaarde heeft en die hem daar ook functioneel in te zetten. Op sommige scholen zijn dat er zelfs heel veel, maar de meerderheid komt slechts schoorvoetend over de dam. Lodewijk de Groot is een leraar Nederlands die enthousiast is voor het gebruik van computers in de klas. Hij liet zijn collega's kennismaken met zijn ideeën.

Vooraf

Het is studiemiddag op het St.-Vituscollege. De leerlingen zijn vrij en de docenten hebben zich verzameld in de personeelskamer. Het onderwerp is de basisvorming, in het bijzonder het gebruik van computers. De stuurgroep basisvorming van de school heeft mij gevraagd een 'workshop' Nederlands aan te bieden. Ik heb ja gezegd, hoewel ik weet dat de meeste van mijn collega's moedertaal zeer gereserveerd staan tegenover die nieuwe technologie.

Ik heb ja gezegd, omdat er redenen zijn ontwikkelingen op het terrein van de informatietechnologie serieus te nemen. Ik ontleen die redenen aan de ontwikkelingen binnen de basisvorming, aan de leerlingen en aan de mogelijkheden. Ik zal op elk van die beweegredenen ingaan.

Mijn presentatie houd ik in het computerlokaal; dat is een lokaal waarin 16 computers staan opgesteld die – met nog andere computers elders in het gebouw – aaneengesloten een netwerk vormen. Tijdens een les 'Neder-

lands met de computer' werken doorgaans twee leerlingen met één computer aan een opdracht.

Alle computers staan op scherp: wat ik wil laten zien is nog niet zichtbaar, want de beeldschermen zijn zwart, tot het moment waarop de schakelaars omgaan. Dat gebeurt als het doe-het-zelf-gedeelte begint. Alles op zijn tijd; eerst de inleiding.

Nervus glimlachend ontvang ik mijn collega's met klassieke muziek die voortgebracht wordt door de computer. Eén van de computers bevat een zogenaamde soundblaster, een stukje electronica waarmee de computer geluiden kan verwerken. Met de volumeknop draai ik het geluid weg; mijn presentatie is begonnen als ik een toets aansla waarmee ik een computergestuurde diashow activeer.

Die show is opgezet met behulp van *WordPerfect Presentations*, een computerprogramma dat de mogelijkheid biedt teksten, schema's of illustraties als een doorlopende diavoorstelling te presenteren. Het is vergelijkbaar met het gebruik van overheads. Met een 'lcd-scherm', aangesloten op een computer, kan ik dat wat op de monitor staat, afbeelden op een projectiescherm. De automatisch elkaar opvolgende 'sheets' licht ik toe.

Sinds ik over deze middelen kan beschikken – computer, programma, lcd-scherm en overheadprojector – en ik de moeite genomen heb mij het programma *WordPerfect Presentations* eigen te maken, heb ik de mogelijkheid op een zeer handzame en verzorgde manier lessheets te maken. Daarop staan *aantekeningen*, die leerlingen kunnen overnemen van het 'bord', *overzichten*, zoals een schema van de spelling van werkwoordsvormen, *diagrammen*, die inzicht geven in de hoeveelheid zakgeld van 14-jarigen, in rookgewoonten of in stemgedrag van leerlingen, *normen*, waarmee maakwerk nagekeken kan worden of het zijn *illustraties*, die de les 'verlevendigen'. Die sheets zijn moeiteloos aan te passen aan nieuwe omstandigheden.

Terug naar de presentatie. Ik noemde de basisvorming, de leerlingen en de mogelijkheden de belangrijkste redenen om computers te gebruiken in het onderwijs. Mijn collega's zijn nieuwsgierig geworden.

Basisvorming

Kerdoelen Methodes Docenten

Problemen

Het kader van de bijeenkomst is de basisvorming en dat wil ik ook benadrukken. De indruk is weliswaar dat de invoering voorspoedig verloopt, maar zij is zeker niet zonder problemen. Voor wat betreft het computergebruik liggen die problemen bij de kerndoelen, bij de methodes en bij de docenten.

Kerdoelen Probleem 1

**Informatie
Taalverzorging
Gegevensbestanden
Tekstverwerking
Media**

Hoe?

De kerndoelen bevatten indirect verwijzingen naar het gebruik van computers. De doelen, die toch vrij concreet zijn geformuleerd, maken op het punt van computergebruik geen duidelijke keus.

Een voorstander zal zeggen dat je kerndoelen, waarin gesproken wordt van *de functie van beeld en opmaak in een tekst* (nr. 17) en *een eenvoudig gegevenbestand opzetten* (nr. 19) nooit kunt realiseren zonder een computer te gebruiken.

Een tegenstander zal zeggen dat met een toelichting op de functie van illustraties en het belang van een verzorgde lay-out aan kerndoel 17 tegemoet gekomen is. En dat met de bespreking van de opzet van een woordenboek en een encyclopedie aardig inzicht gegeven is in verzamelingen gegevens, voldoende om te mogen stellen dat kerndoel 19 behandeld is.

Ik interpreteer de kerndoelen zo, dat de computer ingeschakeld behoort te worden op het moment dat hij een zinvolle bijdrage kan

leveren aan het leerdoel dat mij voor ogen staat. Doelen als *informatie verzamelen, verwerken en verstrekken, verzorging van taal, creëren van taalgebruikssituaties, gebruiken van media, opzetten van gegevensbestanden, raadplegen van databanken en omgaan met een tekstverwerkingsprogrammatuur* vind ik daaronder vallen. Ik stel dan ook de eis aan mijn schoolleiding dat ik als docent Nederlands, op niet al te lange termijn, over de vereiste middelen moet kunnen beschikken.

Methodes Probleem 2

**Gebruiken geen computer
Weten niet goed raad
met de leerstof
Wachten ontwikkelingen af**

Hoe los je dat op?

Voor het realiseren van de kerndoelen is leerstof nodig. Ik ben daarvoor aangewezen op mijn vakkennis en op de methode die ik gebruik. Laat ik het over mijn vakkennis niet hebben; dat kan mensen in verlegenheid brengen. De schoolboeken. Veel methodes Nederlands zijn de afgelopen jaren terdege herzien, omdat de basisvorming dat leek te eisen. Op het punt van computergebruik laten die boeken – waar ik dan van afhankelijk ben – het behoorlijk afweten. De leerstof, gericht op informatievaardigheid, is grotendeels *onafhankelijk* gemaakt van het gebruik van computers.

Die onafhankelijkheid heeft me verbaasd. De basisvorming biedt methodeontwikkelaars een unieke gelegenheid software aan te bieden waarmee een docent met zijn klas naar het computerlokaal kan gaan om oefeningen te laten maken, testjes af te nemen, voorbeelden te presenteren, instructie te geven, afbeeldingen te tonen, bestanden weer te geven of gegevens te raadplegen. Kortom om informatievaardigheden te trainen. Maar ze doen het niet. Ze durven kennelijk het risico niet te nemen; ze durven zo'n ingrijpende verandering niet door te voeren.

En daarmee leggen methodemakers – die onmiskenbaar een spilfunctie in het onderwijs vervullen – een rem op de ontwikkeling. Zij wachten af.

Docenten

Probleem 3

**Gebruiken nauwelijks
een computer
Weten niet goed raad
met de computer
Wachten ontwikkelingen af
Zien tegen het gebruik op
En van hen moet het komen**

Het is mogelijk dat educatieve uitgeverijen docenten (of zichzelf) in bescherming hebben willen nemen tegen al die stormachtige ontwikkelingen. De markt is niet voldoende rijp voor al dat nieuws. Natuurlijk, er zijn docenten Nederlands die een computer gebruiken; er zijn er ook die de machine wel degelijk naar hun hand kunnen zetten. Het gebruik van de apparaten is nog niet voldoende vanzelfsprekend en dat is een bepalende factor voor een verdere ontwikkeling.

Ik heb gemerkt dat er een essentieel verschil is tussen gebruikers die het apparaat incidenteel hanteren en gebruikers die regelmatig met de machine omgaan. Dat verschil is *de wijze waarop de gebruiker problemen oplost*. De groep routinematige gebruikers zoekt naar oplossingen die de computer kan geven, terwijl de groep incidentele gebruikers zoekt naar oplossingen die nagenoeg onafhankelijk blijven van de computer. Bij het onderdeel *technisch lezen* hierna zal ik daarvan een voorbeeld geven. Als docenten niet kunnen bedenken hoe de computer een taak kan uitvoeren, dan blijft zinvol gebruik van het apparaat buiten bereik.

Op basis van wat ik om mij heen zie, schat ik in dat docenten Nederlands nauwelijks een computer gebruiken, anders dan voor het maken van overhoringen en het invullen van cijfers. Zij weten niet goed raad met het apparaat en betwijfelen of die machine wel in staat is leerstof op adequate – dat is dan een voor hen bekende – manier aan te bieden. Nog afgezien van het feit dat zij tegen klassikaal gebruik van een computer opzien, wachten zij graag – net als de educatieve uitgeverij – ontwikkelingen af. Dat is zorgwekkend: het zijn wel de docenten, waar het van moet komen. Hoe moet dat nu?

Leerlingen



Hiervoor noemde ik ook *de leerlingen* als reden om de nieuwe technologie te gebruiken. Ik doe de leerlingen er een plezier mee. Ze waarderen de verandering van de omgeving, de afwisseling van de leerstijl; ze vinden ook dat computergebruik *erbij* hoort. Het eigentijdse karakter en vooral de minder docentgebonden wijze van werken spreekt ze aan en motiveert ze. Maar zoals bij elke les: die waardering is er niet altijd en zeker niet bij iedereen.

De mogelijkheden

VOORAL VOORBEELDEN Ik beloof mijn collega's tijdens deze studiemiddag veel voorbeelden van computergebruik; voorbeelden die alle domeinen van het moedertaalonderwijs bestrijken. Hoewel meer mogelijk is, kies ik voor eenvoudig uit te voeren lessituaties. Ik gebruik een bestandsprogramma, een tekstverwerker en wat computer ondersteund onderwijs-software (coo-software).

Met het bestandsprogramma kom ik terecht bij informatie verzamelen, verwerken en verstrekken en bij literatuuronderwijs; met de tekstverwerker kom ik bij zakelijk en verhalend schrijven en bij stijlonderwijs en met de coo-programmatuur bij tekstbegrip, spelling en grammatica. Spreken en luisteren zal een futuristische sensatie worden in deze bijeenkomst met collega's: ik breng ze aan het eind in een enigszins luidruchtige, maar onderhoudende sfeer door ze een *adventurespel* te laten spelen.

VERANTWOORDING AFLEGGEN Wat ik uitdrukkelijk vermijd, is om met mijn collega's in discussie te gaan. De vraag 'Waarom zo?' wil ik op dit moment niet beantwoorden. Kijk eerst maar naar wat je ziet en vraag je af of jij

dat zinvol vindt. Ik voel er niet veel voor de veranderingen in mijn onderwijs te verantwoorden voor anderen en daarmee de bulls eye te worden van de oppositie; traditioneel onderwijs verantwoordt zich ook zelden, is mijn ervaring. Ik heb overigens wel een goede reden: met de computer is een object de school binnengekomen dat zowel pedagogisch, didactisch als vakinhoudelijk zijn invloed laat gelden. Met dat object is nog nauwelijks educatieve ervaring opgedaan en de opgedane ervaring stemt nog lang niet tot tevredenheid. Met de verantwoording van genoemde suggesties leg ik me vast op een werkwijze die ik nog teveel als experimenteel ervaar. Wat ik presenter moet uitnodigen om verder te gaan.

Gegevensbestanden

INFORMATIEVAARDIGHEDEN In ons vak is het niet ongebruikelijk leerlingen op grond van een gedoseerde hoeveelheid informatie een tekst te laten schrijven. Ik denk aan *Functioneel Nederlands* (deel 2) waarin leerlingen als verslaggever van een regionaal blaadje een feestelijk artikel mogen schrijven over het echtpaar Dortants dat – zo bedachten de methodeschrijvers – deze week 50 jaar getrouwd is. De leerling is met zo'n opdracht bezig informatie te verzamelen, te verwerken en te verstrekken.

Datzelfde doel kan ook op een andere manier bereikt worden; een manier die gebruik maakt van meer en andere technieken. Ik bedenken voor deze gelegenheid dat leerlingen naar een muziekvoorstelling gaan en daarvoor moeten reserveren. Zij kiezen de *Uitkrant* en uit de aangeboden informatie maken zij een keus, om vervolgens te reserveren.

De gegevens uit de *Uitkrant* staan op CD-1 (informatie). Leerlingen raadplegen die CD via de gegeven ingangen: *toneel, cabaret, muziek, dans, ballet, film*. Ze bladeren de beschikbare teksten door: inhoud, spelers, plaats en tijd. Zij maken vervolgens een keus en met dezelfde CD realiseren ze een verbinding met de reserveringsbank van de *Uitkrant* en maken de reservering rond. De kaartjes worden gefaxt, nadat zij het te betalen bedrag gepind hebben.

Deze situatie is naar mijn oordeel eenvoudig in een simulatie te realiseren. Dergelijke opdrachten zouden als software bij een methode

geleverd moeten worden. Dat gebeurt (nog) niet. Ik vind dat een gemiste kans.

Nu ben ik aangewezen op mijn eigen vindrijkheid om materiaal te ontwikkelen, waarvan ik vind dat ze bruikbaar is. Zowel mijn *literaire databank* als mijn bestand *jeugdboekbeoordelingen* zijn daar voorbeelden van.

LITERATUUR Het programma *Cicero's literaire databank* toont een keuzeschermb voor het opvragen, het afdrukken en het wijzigen van literaire informatie. Deze databank (een gegevensbestand opgebouwd met behulp van *dBaseIV* – een gangbaar en degelijk databasepakket) is mijn oplossing voor een onderwijskundig probleem: hoe help ik leerlingen snel en efficiënt aan informatie over boeken die ze willen lezen of gelezen hebben?

Ik kan het bestand aan mijn collega's tonen. Ze zijn verrast. Ze vinden iets over *Karel ende Elegast* en over *Het fregatschip Johanna Maria*. Ze lezen een (beknopte) bibliografie van Couperus en verwijzingen naar uittreksels van het boek *De komst van Joachim Stiller*. Ook auteursinformatie over Maarten 't Hart komen ze tegen en een forse lijst secundaire literatuur over het boek *De avonden*.

Een goede machine levert de gevraagde informatie snel. Zowel ik als mijn leerlingen (5-HAVO en 6-VWO) hebben daar baat bij. Ik houd mij op de hoogte van zojuist verschenen boeken via de Knipselkrant van het NBLC waarmee ik het bestand actueel houd en de leerlingen blijken de databank te gebruiken bij de samenstelling van literatuurlijsten, bij het raadplegen van secundaire literatuur en bij het vinden van uittreksels.

JEUGDBOEKBEOORDELINGEN Al onze eerste- en tweedeklassers hebben een stilleesuur per week. Als zij een boek gelezen hebben vullen zij daarvoor een beoordelingsformulier in. Dat formulier heb ik nu in een geautomatiseerd bestand opgenomen, het bestand jeugdboeken. Ik gebruik daarbij de (4) computers in mijn vaklokaal.

Leerlingen die tijdens de les een jeugdboek gelezen hebben, vullen zo'n formulier in. Na verloop van tijd is er een behoorlijke collectie beoordelingen. Leerlingen kunnen die raadplegen bij de keus van een boek en docenten

kunnen die raadplegen bij het in stand houden van de verzameling.

Mijn collega's laat ik tijdens dit practicum op de studiemiddag een formulier invullen van een boek dat ze allemaal kennen: Roald Dahl, *De GVR*.

Naast deze twee bestanden maak ik ook nog wel eens gebruik van een encyclopedie en een woordenboek Nederlands, die beide op schijfjes beschikbaar zijn.

DE ENCYCLOPEDIA De encyclopedie werkt verrassend eenvoudig. Door een woord in te typen, een naam of een begrip, wordt de gebruiker naar een plaats in de encyclopedie gebracht. Vanaf die plaats kan de gebruiker kennis nemen van de aangeboden informatie en als dat mogelijk is wordt hij verder verwezen.

Zo'n encyclopedie kan, met wat fantasie, gebruikt worden om leerlingen informatie te laten verzamelen en die vervolgens te laten verwerken in een verslagje, dat bijvoorbeeld dient als voorbereiding op een spreekbeurt.

Met die gedachte in mijn achterhoofd geef ik mijn collega's de opdracht zoveel mogelijk ingangen te bedenken over *De Amsterdamse School*. Ze mogen noteren welke ingangen bruikbare informatie bevatten voor het uitvoeren van de opdracht.

HET WOORDENBOEK Ik heb het *elektronische woordenboek* van Prisma tijdens de (stil)leesles beschikbaar. Leerlingen kunnen woorden ongestoord opzoeken; het woordenboek staat klaar en het zoeken gaat simpel en snel.

Wanneer je het woordenboek als uitgangspunt neemt voor een les en leerlingen hebben het woordenboek 'in de computer' ter beschikking dan kun je rijmwoorden zoeken, synoniemen of antoniemen zien te vinden, spreekwoorden proberen te achterhalen of samenstellingen trachten te analyseren.

Het gebruik van het elektronisch woordenboek is niet praktisch in een schrijfsituatie, omdat je het programma moet opvragen en daarvoor meestal de tekstverwerker waarmee je bezig bent, moet afsluiten. Veel tekstverwerkers hebben wel een woordenlijst, maar die heeft geen *verklarende* functie. Het onderwijs in de moedertaal is gebaat bij een (toekomstige)

tekstverwerker die alle elementen van een *schrijffomgeving* in zich draagt. Ik denk aan woordspelling, aan woordbetekenis, aan synoniemen en antoniemen, aan spreekwoorden en gezegden (inclusief toepassingsvoorbeelden), aan taalregels (spelling, grammatica en stijl), aan stijlkenmerken en stijlfouten, aan genre- of vormkenmerken, aan controle en beoordelingstechnieken, aan feiten en documentatie en aan voorbeelden van taalgebruik.

INFORMATIEVAARDIGHEID Het omgaan met gegevensbanken behoort tot de basisvorming van kinderen. Zij dienen die bestanden te kunnen beoordelen op inzichtelijkheid, op kwaliteit en op aanbod. Het vak informatiekunde is daarvoor bij uitstek geschikt om ze dat te leren, maar het vak Nederlands niet minder. Wanneer informatica het theoretisch kader aanbiedt (functies, structuren en zoekstrategieën), dan kan het vak Nederlands de praktische invulling verzorgen (gegevens verzamelen, daarvoor een structuur bedenken en gegevens beschikbaar maken).

Niet alleen de omgang met gegevensbanken maakt de leerling informatievaardig; ook het gebruik van de tekstverwerker kan daartoe bijdragen.

Tekstverwerking

ZAKELIJK EN VERHALEND SCHRIJVEN Het ligt voor de hand de computer, in casu de tekstverwerker, te gebruiken om leerlingen opstellen te laten schrijven. Het is aan de docent daarbij een passende didactiek te hantieren. Bij mij gaat dat zo: ik bespreek de opdracht, stel eisen, geef een werkwijze aan en vertel hoe het werk beoordeeld wordt.

Het grote voordeel van de tekstverwerker is de mogelijkheid tekst achteraf te bewerken. Dat element neem ik op in mijn aanpak. Leerlingen laat ik gemaakte opstellen lezen; leerlingen laat ik commentaar geven (aan de hand van gestelde eisen) op elkaars opstellen en leerlingen herschrijven hun opstellen op grond van dat commentaar.

Het is een kleine moeite om leerlingen opstellitels, instructie en wijze van beoordelen ook nog eens op schijf door te geven. Leerlingen kunnen dat gebruiken; de tekstverwerker neemt hier even de rol van het schoolboek over.

Ik geef hier mijn werkwijze voor het schrijven van een verhalend opstel, zoals dat aangeboden wordt in *Taaldaden*, deel 1, klas 5 vwo. Ik ga uit van zes lessen, maar het kan gebeuren dat commentaar, herschrijven of jurering zoveel meer tijd gaat kosten dat er een of twee lessen aan toegevoegd moeten worden.

Les 1 - Klassikale les in het vaklokaal Nederlands

Leerlingen krijgen uitleg over kenmerken van een verhaal (spelling, stijl en zinsbouw, perspectief, tijdsverloop en beschrijvingen, dialogen en thematische samenhang). In een verwerkingsopdracht lezen ze twee verhalen en proberen, op grond van de genoemde kenmerken, vast te stellen waarom het tweede beter is dan het eerste.

Ze krijgen de opdracht mee een keus te maken uit tien opsteltitels.

Les 2 t/m 5 - In het computerlokaal

Leerlingen krijgen de tweede les de opdracht een schrijfplan te formuleren. Daarin geven zij aan welk perspectief zij kiezen, hoe het tijdsverloop eruit gaat zien, wat karakteristieke kenmerken zijn van personages, welke typische kenmerken de omgeving heeft, wat de inhoud van de dialogen is en hoe thematische samenhang verantwoord wordt. Leerlingen krijgen als huiswerkopdracht op dat schrijfplan af te maken.

Zij gaan de volgende les met behulp van het schrijfplan hun opstel schrijven. Ze krijgen daarvoor 2 lessen: het 3de en het 4de. Ik geef tijdens die lessen instructie over het bewaren van tekst op schijf, over het gebruik van de spellingcontrole en de woordkeusoptie. Ik reageer op vragen en ik geef adviezen.

Leerlingen schrijven tijdens het 5de uur commentaar onder elkaars opstel. Daarbij moet beoordeeld worden of de schrijvers zich aan de opdracht hebben gehouden. Elk opstel krijgt tenminste 5 commentaren. In datzelfde uur herschrijven zij hun opstel op grond van het gegeven commentaar (en daar kan ook commentaar van de docent bij zitten). Ze zijn klaar als ik gecontroleerd heb of hun tekst correct op het schijfje staat.

Ik verzamel de opstellen en maak er een geheel van (ik zou dat ook uit kunnen besteden aan een geroutineerde leerling, maar dat onderdeel vind ik zelf zo leuk). Ik zorg ervoor dat

het resultaat in 30-voud wordt gecopieerd en in de volgende les bied ik het resultaat aan aan de leerlingen.

Les 6 - Klassikale les

In deze les krijgen de leerlingen – op papier – de beschikking over de gemaakte opstellen. In 4 groepen van 7 à 8 leerlingen (die 3 of 4 opstellen gaan beoordelen) vindt, na een royale leespaus, de jurering plaats. In overleg wordt een beoordelingsformulier ingevuld en het cijfer vastgesteld.

Ik laat mijn collega's in het lokaal een opstel zien. Onder het opstel staat het commentaar dat andere leerlingen hebben gegeven. Ik laat ze een commentaar aan het opstel toevoegen.

Stijl

Dit onderwijs ik doorgaans vanuit de vraag: 'Welke fouten kunnen er in een zin voorkomen?' Leerlingen leren daarbij stijlfouten herkennen en benoemen. Een enkele keer wijk ik daarvan af. Immers, stijl kan ook onderwezen worden door de vraag te stellen: 'Op welke manieren kun je iets onder woorden brengen?' en ik denk daarbij aan de *Stijloefeningen* van Queneau.

Mijn vraag is: Kan ik met een tekstverwerker stijl oefenen? Ja, denk ik dan. Hij biedt de mogelijkheid een bestaande tekst weer te geven en die te bewerken. Met behulp van een stijloptie (ALT F1 in *WordPerfect*) kunnen alternatieven voor een woord gekozen worden. Die optie geeft bijvoorbeeld voor het woord *mogelijkheid* de keuzes: *kans*, *potentie*, *perspectief* en *vooruitzicht*. Het is vergelijkbaar met het gebruik van bijvoorbeeld Wolters *Synoniemengids voor het Nederlands*.

Ik neem een tekstje uit *Stijloefeningen* over en gebruik dat als herschrijfoefening, als stijltraining. De titel verwijst naar de gehanteerde stijl en maakt duidelijk dat gekozen is voor *notaties*.

Notaties

In lijn 16, op het spitsuur. Een kerel van zowat zesentwintig, slappe vilthoed met een koordje er omheen in plaats van een lint, nek te lang alsof er aan getrokken was. De mensen stappen uit. De figuur in kwestie valt uit tegen een passagier naast hem, die hij ervan beschuldigt tegen hem op te botsen telkens

als er iemand langs komt. Bedoelde bits te klinken maar de toon is eerder huilerig. Ziet een zitplaats vrij komen en schier er op af.

Twee uur later kom ik hem tegen op het Jan Willem Brouwersplein, bij het Concertgebouw. Hij is in gezelschap van een kameraad die tegen hem zegt: 'Je zou een extra knoop aan je overjas moeten laten zetten.' Hij wijst aan waar (bij de uitsnijding) en waarom.

Dezelfde gebeurtenissen, de gebeurtenis op de tram en de ontmoeting bij het Concertgebouw twee uur later, kunnen op talloze manieren worden verwoord, zo heeft Queneau laten zien, op 99 verschillende manieren. Die manieren variëren van de genoemde *Notaties* via *Achterstevoren* en *Gezwoolen* tot *Gekunsteld* en *Onverwacht*.

Leerlingen laat ik deze tekst herschrijven, nadat ik eerder enkele voorbeelden heb voorgelezen. Zij leren daarbij dat stijl niet slechts een kwestie van goed of fout is, maar ook van woordkeus, zinsbouw, sfeer en toonzetting.

Herschrijf nu de tekst zo dat er sprake is van een ondervraging, vraag ik mijn collega's.

TECHNISCH LEZEN Technisch lezen valt in onze sectie niet onder de gangbare leerstof. Een enkele keer begeef ik mij op dat leerstofniveau tijdens begeleidingslessen. Leerlingen die makkelijk woorden verkeerd lezen, omdat ze meer raden dan lezen wat er staat, kunnen gedwongen worden preciezer te lezen door ze een tekst aan te bieden die, wat wel genoemd wordt *visueel verzuwaard* is.

Het gebruiken van de tekstverwerker voor het maken van visueel verzwaarde teksten is een typische geroutineerde-gebruiker-oplossing: kan de tekstverwerker visueel verzwaarde teksten voor mij maken? Ja, dat lukt. Je laat een macro een enkele regel van een stukje tekst om de 1, 2, of 3 letters van lettertype, grootte en vorm veranderen. Laat die macro ettelijke malen uitvoeren en je krijgt – als je het resultaat zou afdrukken – een moeilijk leesbare tekst.

Coo-software

SPELLING De school beschikt over het pakket *Spelwerk* dat aansluit op het boek dat we ooit gebruikt hebben en bij gelegenheid nog

wel gebruiken. Leidraad voor de instructie is een ja/nee-schema in vijf stappen. Een dergelijk stappenplan is vrij gangbaar in de didactiek van de tragedie der werkwoordsvormen.

Een les *Spelwerk* kan voor elke docent probleemloos verlopen. Alle instructies staan op het scherm; er kan nauwelijks iets verkeerd gaan.

In een lesuur kunnen leerlingen zo tussen de 50 en 80 zinnen oefenen. Aan het eind van de oefening krijgen ze een overzicht van het aantal gemaakte fouten en van het type fouten.

GRAMMATICA De vereniging OMO (Ons Middelbaar Onderwijs – i.c. Escape – Educatieve software, Tilburg, The Netherlands (!)) ontwikkelt al geruime tijd software. Zij geeft ondermeer pakketten uit rond (redekundig en taalkundig) ontleden: *Ontleden 1* en *Ontleden 2*.

De leerling krijgt in de genoemde pakketten zinnen aangeboden. De opdracht is om aangeduide zinsdelen te benoemen. Er wordt zowel uitleg gegeven als gecontroleerd.

TEKSTBEGRIJ Dezelfde vereniging OMO ontwikkelt al geruime tijd software, ook voor het vak Nederlands. Zij geven bruikbare pakketten uit, waaronder het recent verschenen pakket *tekstbegrip*. Het is zonder meer geschikt voor leerlingen die extra oefening in tekstbegrip kunnen gebruiken. Leerlingen worden geholpen op woord, zins- en tekstniveau: o.a. woordbetekenis, verwijzwoorden, onderwerp van de tekst. Eerder in *Moer* (1993-3) verscheen een bespreking van het programma.

ZAKELIJK SCHRIJVEN Een enkele keer gebruik ik het programma *Inspirator*, dat ontwikkeld is door het CITO. Het biedt gebruikers de mogelijkheid een tekst op te bouwen aan de hand van vragen. De kwaliteit van de antwoorden bepaalt de kwaliteit van de tekst.

Mijn collega's mogen een begin maken van een zakelijk opstel over het onderwerp 'Kunst of Kitsch?', waarbij – nadat de gebruiker ervoor gekozen heeft dat hij over een *probleem* wil schrijven – de eerste twee vragen luiden: *Over welk probleem wil je schrijven?* en *Kan het probleem zich op verschillende manieren voordoen?* Afhankelijk van je antwoord (ja of nee) worden weer andere vragen gesteld die je meer of minder uitgebreid mag beantwoorden.

COO-SOFTWARE Ik ben niet uitvoerig ingegaan op de genoemde coo-software. Misschien moet dat eens een andere keer gebeuren. Ik gebruik coo-software, maar ik ben er niet tevreden over. Ze beantwoordt aan voor de hand liggende vakinhoudelijke eisen, dat is waar. Ook de uitleg is doordacht, zeker in nieuwere pakketten als die van Escape (OMO). Maar ik vind dat niet voldoende.

De pakketten moeten meer bieden, zowel op kwantitatief als op kwalitatief gebied. Ontwikkelaars verkeren nog teveel in een vakinhoudelijk stadium en te weinig in een pedagogisch-didactisch stadium. Teveel mogelijkheden van de computer blijven ongebruikt.

Sprekend/luisteren

Van spreken/luisteren heb ik iets spannends gemaakt. Deze stieftweeling van het Nederlands kent zo haar traditie, geoordeeld naar onze schoolonderzoeken luistervaardigheid en spreekvaardigheid.

Mijn grootste bezwaar tegen de door de sectie gehanteerde methode – ik weet niet veel beters, hoor – is dat ze niet uitnodigend is. Leerlingen worden niet aangespoord om te luisteren; nee, zij worden gedwongen; leerlingen worden niet uitgenodigd om te spreken; nee, zij worden gedwongen.

Het moet toch mogelijk zijn situaties te creëren waarin leerlingen wel uitgedaagd worden om te reageren. Ik denk dat ik zo'n situatie gevonden heb met het adventurespel dat ik heb meegenomen en dat enigszins zinspeelt op de toekomst. Op een 'zware' machine is een cd-rom-drive aangesloten (het spel dat ze gaan spelen staat op cd). Mijn collega's verzamel ik nu, onder toenemend geluidsgeweld om het scherm. Ik nodig ze uit zich in een angstaanjagend avontuur te storten. De soundblaster staat op 10, want dat is pas sensatie.

Ze spelen het spel *The 7th Guest*; toppunt van spelplezier en grafische kwaliteit, gaaf in geluidseffecten. Harm-Jan Wieringa heeft het spel in de *Computer!Totaal* van december 1993 als volgt beschreven:

Het speelt zich af in een spookachtig huis, waar de gastheer zes gasten heeft uitgenodigd. Hij is zelf niet te zien, wel wordt duidelijk dat er nog een zevende gast verwacht wordt. Het spel ontknoopt zich naarmate meer en meer raadsels worden opgelost, verspreid door het huis. (...)

Hoe ik didactisch vorm moet geven aan dat spreken en luisteren is me nog niet duidelijk, maar dat de situatie uitnodigend is, dat staat buiten kijf: nog tijdens de borrel wordt erover nagesproken.

Ter afsluiting

Het is tijd voor die borrel en ik vertel dat het verzorgen van computerlessen Nederlands makkelijker gezegd is dan gedaan. Ik moet eerlijk bekennen dat ik aanhoudend geconfronteerd word met situaties die om een oplossing vragen. Het zijn ongemakkelijke momenten, die niet bepaald stimulerend zijn om een computerlokaal binnen te stappen voor een les Nederlands.

Er zijn materiële voorwaarden die bepalend zijn voor toekomstig succes. Zowel apparatuur als programmatuur moeten beschikbaar, bereikbaar en bruikbaar zijn.

Voorwaarden

Apparatuur en programmatuur

**moet beschikbaar zijn
moet bereikbaar zijn
moet bruikbaar zijn**

Er zijn ook onderwijskundige voorwaarden. Die richten zich op de aanpassing van het lesprogramma Nederlands, op de verdeling van werkzaamheden in de sectie, op het volgen van scholing, op een uitbreiding van activiteiten op het vakgebied en op het investeren in leermiddelen.

Ik wil mijn collega's meekrijgen. Dat lukt niet door ze voor te houden dat alles zo vanzelfsprekend gaat. Ik wil voorkomen dat ik als voorloper op het gebied van computergebruik alleen verder ga uitlopen. Mijn sectiegenoten moeten eerst naar mij toekomen, voordat ik verder kan. Ik ben van ze afhankelijk.

De toekomst ziet er verrassend uit, geloof ik. De produktiviteit van de leerling zal toenemen, en daarmee zijn vaardigheidstraining. De beschikbaarheid van grote hoeveelheden ge-

gevens zal het gebruik van multimedia versnellen, en daarmee de kwaliteit van de omgang met informatie. De wijze waarop docenten onderwijs zullen geven en waarop leerlingen zich leerstof eigen zullen maken zal veranderen; leerlingen zullen minder afhankelijk worden van docenten. De verzorging van producten, dat valt nu al te constateren bij proefwerken en theoriestencils, zal meer aandacht krijgen. Dat wordt een lust voor het oog.

Het vak Nederlands zal veranderen, met of zonder ons.

Dan maar beter met ons. Er moet dus wat gebeuren ...

Perspectieven

**Productiviteit
Multimedia
Schoolboeken
Leerstijl
Doceerstijl**



Literatuur en programmatuur

Braet, A., *Taaldaden*, vwo 1, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1990.

Elias, M., e.a. *Functioneel Nederlands 2HV*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1992.

Inrichtingsbesluit vwo-HAVO-MAVO-VBO, besluit kerndoelen en adviesurentabel basisvorming 1993-1998 Deel 6 in de Info-reeks basisvorming, 1993.

Kruiver, J.P., *Spelwerk*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1987.

OMO - Escape, *Ontleden 1*, Culemborg, Educatieve Partners, 1989.

OMO - Escape, *Tekstbegrip Nederlands Onderbouw*, Culemborg, Educatieve Partners, 1993.

Queneau Raymond, *Stijloefeningen*, Amsterdam, De Bezige Bij, 1978.

Raanhuis, Mirjam, *Inspirator*, Arnhem, CITO, 1990.

The 7th Guest, Virgin Games Inc., 1993.

Wieringa, Harm-Jan, *The 7th Guest*. In: *Computer! Totaal*, december 1993.